

proizvodi sprva namenjeni četam ob turški meji, pozneje pa tudi cerkvenim redovom in ljubljanskim trgovcem, ki so sukno prodajali naprej.

Avtorica Anja Dular podrobno opiše rokopisni katalog Herbersteinove knjižnice, ki je nastal po letu 1773 in v katerem je popisanih 995 knjig, in nato še avkcijski katalog, ki obsega 1365 knjig in ga je leta 1788 natisnil založnik in knjigarnar Janez Friderik Eger.

Članek Blaženke First nam predstavi portretno fotografijo vizitnega formata, ki je postala v drugi polovici 19. stoletja del komunikacije imenitnejših pripadnikov družbe. Zanj so se odločili tudi ljubljanski škofje, med katerimi je bil prvi Anton Alojzij Wolf, sledil mu je Janez Zlatoust Pogačar in nazadnje še Jakob Missia.

V prispevku Jožeta Podpečnika spoznamo nastanek in spreminjanje standarda sokolske uniforme društva Južni sokol (kasneje Telovadno društvo Sokol) do prve svetovne vojne in v nadaljevanju tudi sokolski red, stroga pravila ter mednarodne in narodne zlete društva.

Jasna Horvat piše o tem, kako je Josip Mal kot ravnatelj Narodnega muzeja med letoma 1924 in 1945 vložil ogromno truda v dopolnjevanje predvsem kulturnozgodovinskega oddelka ter kako je uspešno pridobival finančna sredstva za muzejske odkupe in s tem rešil inventarje gradov in privatnih zbirk pred prodajo v tujino.

Članek Maje Lozar Štamcar v uvodu opisuje razvoj arhitekture in uporabne umetnosti v svetu, Sloveniji in predvsem Ljubljani v obdobju med obema vojnoma. V nadaljevanju se avtorica osredotoči na sodobno pohištvo, ki so ga proizvajali v mizar-skih delavnicah po mestu in v okolici, v renomiranih tovarnah Mathian in Naglas ter na izdelke domačih arhitektov.

Mitja Potočnik

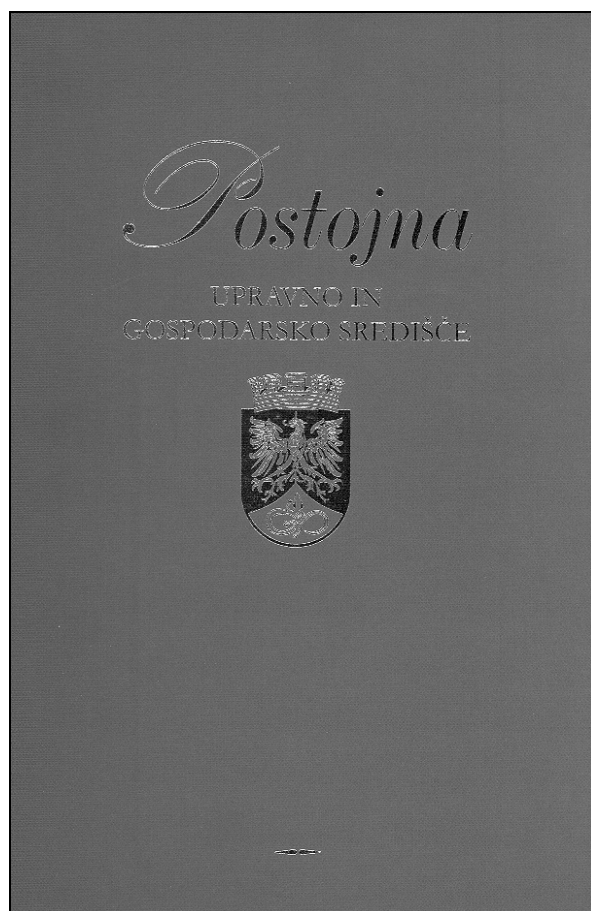
Postojna: upravno in gospodarsko središče (ur. Jurij Fikfak). Postojna : Galerija 2, Ljubljana : Inštitut za novejšo zgodovino, 2009, 427 strani.

V monografiji, ki jo je uredil znani slovenski etnolog, slovenist, urednik in prevajalec dr. Jurij Fikfak, je zajeta bogata zgodovina mesta Postojna, njene okolice ter piviške pokrajine od leta 1750 pa vse do danes. Knjiga obsega 428 strani; vsebino dopolnjuje 480 zanimivih fotografij, 40 preglednic in 9 grafov. Vsebini so svoj pogled in dognanja dodali naslednji zgodovinarji: dr. Andrej Pančur, dr. Jože Prinčič, dr. Dragica Čeč, Alenka Čuk, Irena Uršič

in slavist mag. Silvo Torkar, ki je v zadnjem poglavju »Krajevna imena« predstavil izvor imen vseh 62 krajev na Pivškem. Vanja Huzjan je zbrala in uredila bibliografijo, Nadja Adam in Alenka Čuk pa sta uredili imensko in krajevno kazalo. Podpisi k slikovnemu gradivu so prevedeni v angleški jezik in kot taki dopolnjujejo povzetke v angleščini, ki zaključujejo vsako izmed petih poglavij.

V zgodovinskem poteku dogodkov na tem prostoru ne moremo mimo pomembnih osebnosti. Zaradi številčnosti le teh bom omenil le najbolj poznanega, Antona Globočnika pl. Sorodolskega, postojnskega okrajnega glavarja in pionirja jamskega turizma, katerega na izčrpen in zanimiv način predstavi Alenka Čuk.

Leta 2009, v času izida monografije, je minilo točno 100 let, odkar je 9. maja 1909 Postojna s cesarjevo diplomom postala mesto. Dne 3. septembra istega leta se je prvič sestal tudi mestni svet. Številne okoliščine in dejstva – npr. Postojna kot sedež okrajnega glavarstva, pomemben turistični kraj, samo število mestnih prebivalcev in lega naselja, od katerega so bila vsa najbližja mesta oddaljena več kot 50 km, tj. Ljubljana proti severu, Trst proti jugu in Gorica proti zahodu – so vplivala na to, da je Postojna skozi zgodovino postala pomembno mesto. Tako kakor druga mesta je tudi Postojna dobila

pravico do rabe mestnega grba, ki je edinstven, saj je njegov značilni simbol človeška ribica.

Knjiga *Postojna: Upravno in gospodarsko središče* se na samem začetku dotakne razvoja Postojne kot trga od srede 18. stoletja pa do razglasitve naselja za mesto leta 1909. Monografija se konča v treh obdobjih; med obema vojnama pod Italijo, v času Jugoslavije in nazadnje samostojne države Slovenije – v obdobjih, ko se je mesto oblikovalo v sodobno gospodarsko in upravno središče.

Za razvoj trga, pozneje mesta Postojna in njegovega okolja v središče upravnega, marsikdaj gospodarskega in kulturnega življenja na Pivškem in širšem notranjskem zaledju v zadnjih 300 letih je eno najpomembnejših dejstev upravna razdelitev sredi 18. stoletja, ki je naselju Postojna, zaradi izjemnega prometnega in geografskega položaja, in ne toliko gospodarskega pomena, omogočila, da je postala sedež okrajnega glavarstva. Hkrati je v 18. stoletju Postojna izgubila prevladujoč kmečki značaj. V začetku tega stoletja je cesar Karel VI. mestoma Reki in Trstu podelil status svobodnega pristanišča, s tem pa je bil tudi vsem naseljem ob poti Ljubljana–Trst omogočen intenziven razvoj. Tako so se razvila naselja Planina (Gornja in Dolnja), Razdrto in Postojna, med katerimi je imela slednja že v geografskem izhodišču boljši položaj. Primerjave in pogled na upravni, gospodarski, demografski in socialni razvoj trga Postojne kažejo, da je bil trg sedež okraja, da je bilo tu več storitvenih dejavnosti kakor v drugih naseljih, in da je že na začetku 19. stoletja sam cesarjev obisk z Dunaja potrdil velik pomen naravne znamenitosti, Postojnske jame. Sredi 19. stoletja, ko je v deželo pripeljal prvi vlak, ki je obšel Planino in Razdrto, je bilo s tem uspešnega razvoja teh dveh krajev konec. Velika večina tedanjega prometa s tovorom se je preselila na železnico, s tem pa sta bili obglavljeni dotedanji pomembni gospodarski panogi, prevoznitvo in furmanstvo.

V 20. stoletju so ljudje tu živeli v štirih državah, v Avstro-Ogrski, Italiji, Jugoslaviji in nazadnje v Sloveniji. Življenje v vsaki od njih jih je na poseben način oblikovalo in zaznamovalo, zagotovo pa so največ pretrpeli v času fašistične oblasti. Najprej blažje, z nastopom fašizma po prvi svetovni vojni pa se je začelo odločno raznarodovanje. Tako kot drugod v Italiji je bila tudi v teh krajih ena glavnih ideoloških namer zgraditev neustrašnega človeka, vojaka, ki bo zmogel osvajati svet in civilizirati tukajšnji svet »barbarov«. Na Primorskem in v Istri fašisti uveljavijo teritorialno načelo po principu Božanske komedije. V tem delu znani italijanski pesnik Dante Alighieri v opisu krogov pekla omenjene kraje razglasi za dediščino starega rimskega imperija. Za to naj bi se v prvi svetovni vojni žrtvovali tudi italijanski vojaki. Oblikovanje novega, italijanskega človeka in sama civilizacija »barbarov« pa je pomenila odvzeti glas, vzeti pravico do lastnega je-

zika tukajšnjim ljudem. Oblast je zato uveljavila italijanščino kot izključni jezik. Z otroškimi in mladinskimi organizacijami Balilla, Piccole Italiane itn. so skušali socializirati otroke v duhu »butar in sekir«, z ukinitvijo slovenskih društev, ustanov, časnikov in založb pa so skušali onemogočiti vse priložnosti, v katerih bi mogli Slovenci govoriti slovensko in tako izraziti svojo identiteto.

Upor članov organizacije TIGR predvsem z Žej-sko trojko v Pivki, eni najbolj upornih pokrajin Julijske krajine, je svetel zgled, saj je z izjemno dobro organizacijo v marsičem začel opozarjati na nasilno naravo fašistične oblasti. V tem okviru je pomembno še naslednje: podoba sveta članov in privrženecv organizacije TIGR ni bila, tako kakor pri takratnih komunistih, zasnovana ideološko, s primarnim namenom prevzeti oblast, temveč je slonela na etničnem in teritorialnem načelu. Svojo prihodnost so člani videli v Jugoslaviji; njihova težnja je bila tem krajem vrniti slovensko govorico ne glede na versko ali politično pripadnost Slovencev. Tudi zaradi ideološkega izključevanja je bil pozneje TIGR sporen, saj je bil zanj primaren etnični koncept, ne pa sklicevanje na katerokoli od ideologij.

Z izselitvami in internacijami pripadnikov visoke in srednje družbene plasti se je spremenila tudi družbena in demografska podoba mesta Postojna. Kot primer lahko navedemo stanovanjsko naselje med današnjo Ljubljansko cesto in železnico v Postojni. To naselje je postalo dom številnih Italijanov in njihovih družin, vojakov ter italijanske uprave. Odrezanost od bivšega zaledja, v okviru katerega je bila Postojna upravno središče okrajnega glavarstva in Notranjske, se je z italijansko zasedbo teh krajev spremenila. Prebivalci Cerknice in Logatca so ostali v Jugoslaviji, številni trgovski, gospodarski, navsezadnje tudi sorodstveni stiki so bili prekinjeni, prejšnje povezave pa so v veliki meri delovale le na skrivni tihotapski ravni. Mesto je izgubilo prejšnjo, razmeroma središčno in povezovalno prometno lego med Ljubljano in Trstom. Trst, pomembno »okno v svet« in središče slovenstva pred prvo svetovno vojno, je tako postalo obrobni del Velike Italije.

Takoj po vojni leta 1945 je Postojna spet dobila slovenski značaj. Leta 1947 so se morali italijanski priseljenci, ki so se med obema vojnama priselili in si tu ustvarili tudi družine, odločiti o tem, kako in kje bodo živeli. Drugo pomembno dejanje je bila nacionalizacija premoženja veleposestnikov in podjetnikov. V prvem obdobju socializma je bila uprava tudi na tem območju kakor drugod po Jugoslaviji v veliki meri zasnovana centralistično. Postojna je bila sedež velike notranjske pokrajine, ki ji pripadajo Cerknica, Lož in Ilirska Bistrica. Prav tako so bila zasnovana tudi ogromna podjetja; direktorji, predvsem »preverjen kader«, pa so imeli pri vodenju podjetij zelo veliko pooblastil.

Še leta 1961 je bilo v kmetijstvu okrog 30%, da-

nes pa je manj kot 5% aktivnega prebivalstva. S tem je prišlo do premika v vrsti dejavnosti. Močno se je razvila kovinska in lesnopredelovalna industrija. Industrializacija je prinesla tudi temeljno spremembo v razmerju med spoloma in je ženskam omogočila enakopravnejši položaj doma in na delu. Dostopnost gozda, vodna energija in številne žage, ki so nastale že v 19. stoletju, so bile odlična osnova za intenzivno lesnopredelovalno industrijo med obema vojnoma. Iz teh je po nacionalizaciji v prvih povojnih letih nastalo podjetje Javor, ki se je razvilo v enega pomembnih dejavnikov gospodarskega in socialnega razvoja, predvsem v sami Pivki in okolici. V gospodarskem pogledu se je Javor prebil med glavne akterje na področju predelave lesa in pohištvene industrije v tedanji Jugoslaviji. Hkrati pa je Javor, tako kot večina drugih podjetij v času socializma, skrbel za vse ravni življenja »delavskega razreda« in skušal dvigniti njihov življenjski standard, ne le na delovnem mestu (npr. z urejeno prehrano v delavski menzi ali z obratnim zdravnikom in skrbjo za zdravje na delovnem mestu), temveč tudi zunaj njega, npr. s skrbjo za počitniške domove, ipd.

Posebno vlogo je dobila tudi že prej omenjena kovinsko-predelovalna industrija. Podjetje LIV je nastalo iz majhnega Kovinskega podjetja, livarne, a je našlo dovolj proizvodnih in tržnih niš (npr. sesalniki, ...), s katerimi se je število zaposlenih v zadnjih petdesetih letih od nekaj deset povečalo na tisoč; do danes je ohranilo delo več kot 800 zaposlenih. Podjetja Nanos, Perutninski kombinat Pivka, Javor, LIV idr. s tega območja so postala pomemben dejavnik v razvoju slovenskega gospodarstva.

V času osamosvojitve Slovenije ne moremo mimo pomembnih dogodkov na tem območju. Dne 26. junija 1991 so se na podlagi ukaza poveljnika reškega korpusa iz vojašnic v Pivki in Ilirski Bistrici proti slovensko-italijanski meji odpravile jugoslovanske oklepne enote. Spremljali so jih teritorialci z milico in jim skupaj s prebivalci na cestah postavljali ovire. Dobili so navodila, naj se izognejo sporom in naj sile ne uporabijo prvi. Kljub težavam so enote JLA bolj ali manj uspešno uresničile ukaz in zasedle več mejnih prehodov. V naslednjih dneh je prišlo do več incidentov (npr. zaseg radijske postaje civilne zaščite v Pivki), napadov (raketiranje oddajnika na Nanosu, ki ga je JLA poskušala osvojiti tudi s pehoto) in oboroženih spopadov (na barikadi v Pivki), padla pa je tudi prva civilna žrtev, doma iz Košanske doline.

Postojna je v zadnjem stoletju kot mesto in v zadnjih stoletjih kot upravno središče spreminjala svoje vloge: od osrednje, ki jo je imela kot sedež okrajnega glavarstva, do obrobne, mejne pod Italijo, ko je postala vojaško-strateško pomembna, do različnih oblik po vojni, sedeža okraja, širše občine (skupaj s Pivko) in današnje občine s skoraj 15.000 prebivalci.

Opozoriti moramo še na to, da so demografsko območje zelo prizadela izseljevanja v Ameriko pred

prvo svetovno vojno, med obema vojnoma izseljevanje Slovencev v Jugoslavijo in internacija Slovencev v južno Italijo. Na drugi strani pa je pomembno priseljevanje Italijanov iz osrednje Italije na to območje. Po drugi svetovni vojni je bilo nekaj izseljenec v zahodnoevropske države, priselili so se številni delavci iz drugih jugoslovanskih republik in veliko vojaškega kadra jugoslovanske vojske, kar je Postojni dajalo poseben značaj. Z vse večjo stanovanjsko in trgovsko ponudbo in z ugodnim dostopom do večjih središč (Ljubljana, Trst, Gorica) je Postojna dandanes ohranila in okrepila svojo nekdanjo vlogo, vlogo mesta na prehodu.

Knjiga *Postojna: Upravno in Gospodarsko središče* nam ponuja veliko zanimivega branja, razumljivega vsakomur, s številnimi informacijami in obširnimi pogledom na mesto in njegovo široko zaledje. Kot zanimivost pa je v veliki meri prvič objavljeno ilustrativno gradivo Notranjskega muzeja, ki pa seveda brez besed, samo priča o bogastvu kulturnega spomina.

Dejvid Tratnik

Quaderni Giuliani di Storia XXIX/2008, št. 1–2

Quaderni giuliani di storia, ki jih izdaja Deputazione di Storia Patria per la Venezia Giulia, izhajajo vse od leta 1980. V letu 2008 sta pod skrbnim uredništvom Silvana Cavazze izšli dve številki, ki posredujeta več izvirnih znanstvenih člankov, pomembnih tudi za slovensko zgodovino. V prvi številki, in sicer v obsežnem prispevku *Politica e organizzazione dell'istruzione nelle Province Illiriche dagli »studi sublimi« alle scuole garde enfans*, je Gianfranco Hofer temeljito predstavil šolski sistem v času Ilirskih provinc in njegove temeljne značilnosti (centralizacijo, laičnost itd.). Gloriana Brizzi je v članku *Gorizia. Edilizia eclettica tra '800 e '900* orisala arhitekturne pridobitve Gorice v drugi polovici 19. in v prvih desetletjih 20. stoletja. Članek *Johann Weichard Valvasor* Marie Bidovec pa italijansko javnost izčrpno seznaja o pomenu dela Janeza Vajkarda Valvasorja in vključuje tudi najnovejše ugotovitve o življenju kranjskega polihistorja, ki jih je obelodanil Boris Golec.

V drugi številki je pet prispevkov, posvečenih življenju in delu zgodovinarja Ernesta Sestana (1898–1986), pri čemer je za slovensko javnost pomemben zlasti članek Giuseppeja Trebbija *A sessant'anni dalla pubblicazione della Venezia Giulia di Sestan*. V njem je avtor obravnaval ne le omenjeno delo, v katerem je Sestan orisal kulturno in »etnično«